

Klassieke Olympiaden 2025-2026

Pensum Latijn

Finale

Inleiding

De samenzwering van Catilina is bekend geworden. Lentulus en Cethegus, leiders van de Catilinariërs zijn gevangen genomen. Omdat er geprobeerd wordt hen te bevrijden, roept Cicero, de consul van het jaar 63 v.Chr., de senaat bijeen om tot een besluit te komen over het lot van de samenzweerders.

De redevoeringen van Caesar en Cato (de Jongere) die Sallustius vervolgens - ogenschijnlijk *verbatim* - heeft ingevoegd tonen de twee tegenovergestelde mentaliteiten van deze twee Romeinse grootheden. Caesar dringt aan op een matigende houding: wel bestraffing, geen doodstraf voor de schuldigen. Van Cato, het prototype van een strenge, Stoïcijnse Romeinse republikein, lees je de redevoering deels zelf in dit finalepensum.

NB Voor een volledige samenvatting van Sallustius' Bellum Catilinae kun je terecht bij de aantekeningen van ronde 2.

De verwijzingen over bijzonderheden van het taalgebruik van Sallustius vind je ook bij de inleiding op ronde 2.

Tekst

- 1 [52] "Longe alia mihi mens est, patres conscripti, quom res atque pericula
nostra considero et quom sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi
mihi disseruisse videntur de poena eorum, qui patriae, parentibus, aris atque
focis suis bellum paravere; res autem monet cavere ab illis magis quam, quid
5 in illos statuamus, consultare. Nam cetera maleficia tum persequare, ubi facta
sunt; hoc, nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustra iudicia inplores: capta
urbe nihil fit reliqui victis. Sed, per deos immortalis, vos ego appello, qui
semper domos, villas, signa, tabulas vostras pluris quam rem publicam
fecistis: si ista, quoiuscumque modi sunt, quae amplexamini, retinere, si
10 voluptatibus vobis otium praebere vultis, expergiscimini aliquando et
capessite rem publicam! Non agitur de vectigalibus neque de sociorum
iniuriis: libertas et anima nostra in dubio est.
- "Saepenumero, patres conscripti, multa verba in hoc ordine feci, saepe de
luxuria atque avaritia nostrorum civium questus sum multosque mortalis ea
15 causa advorsos habeo. Qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti
gratiam fecissem, haud facile alterius lubidini male facta condonabam. Sed ea
tametsi vos parvi pendebatis, tamen res publica firma erat: opulentia
neglegentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, bonisne an malis moribus
vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit,
20 sed haec, quoiuscumque modi videntur, nostra an nobiscum una hostium
futura sint. Hic mihi quisquam mansuetudinem et misericordiam nominat!
Iam pridem equidem nos vera vocabula rerum amisimus: quia bona aliena
largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur, eo res publica in
extremo sita est. Sint sane, quoniam ita se mores habent, liberales ex

25 sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerari; ne illi sanguinem nostrum largiantur et, dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant!”

[...]

[53] Postquam Cato adsedit, consulares omnes itemque senatus magna pars sententiam eius laudant, virtutem animi ad caelum ferunt, alii alios

30 increpantes timidos vocant. Cato clarus atque magnus habetur; senati decretum fit, sicuti ille censuerat.

Sed mihi multa legenti, multa audienti, quae populus Romanus domi militiaeque, mari atque terra praeclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quae res maxime tanta negotia sustinuisset. Sciebam saepenumero parva

35 manu cum magnis legionibus hostium contendisse; cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus, ad hoc saepe fortunae violentiam toleravisse, facundia Graecos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. Ac mihi multa agitati constabat paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse eoque factum uti divitias paupertas, multitudinem paucitas

40 superaret. Sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est, rursus res publica magnitudine sua imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat ac, sicuti effeta parentum <vi>, multis tempestatibus haud sane quisquam

Romae virtute magnus fuit. Sed memoria mea ingenti virtute, divorsis

moribus fuere viri duo, M. Cato et C. Caesar. Quos quoniam res obtulerat,

45 silentio praeterire non fuit consilium, quin utriusque naturam et mores, quantum ingenio possum, aperirem.

[54] Igitur iis genus, aetas, eloquentia prope aequalia fuere, magnitudo animi par, item gloria, sed alia alii. Caesar beneficiis ac munificentia magnus habebatur, integritate vitae Cato. Ille mansuetudine et misericordia clarus

50 factus, huic severitas dignitatem addiderat. Caesar dando, sublevando, ignoscendo, Cato nihil largiundo gloriam adeptus est. In altero miseris perfugium erat, in altero malis perniciēs. Illius facilitas, huius constantia laudabatur. Postremo Caesar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus sua neglegere, nihil denegare, quod dono dignum esset;

55 sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxime severitatis erat; non divitiis cum divite neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat; esse quam videri bonus malebat: ita, quo minus petebat gloriam, eo magis

60 illum sequebatur.

[55] Postquam, ut dixi, senatus in Catonis sententiam discessit, consul optimum factu ratus noctem, quae instabat, antecapere, ne quid eo spatio novaretur, tres viros, quae supplicium postulabat, parare iubet. Ipse praesidiis dispositis Lentulum in carcerem deducit; idem fit ceteris per praetores. Est in

65 carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad laevam, circiter duodecim pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta; sed incultu, tenebris, odore foeda atque terribilis eius facies est. In eum locum postquam demissus est Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam

70 fregere. Ita ille patricius ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare imperium Romae habuerat, dignum moribus factisque suis exitium vitae invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Caepario eodem modo supplicium sumptum est.

Sallustius, *Bellum Catilinae* 52-55

Aantekeningen

Algemene opmerkingen bij de aantekeningen:

- in de aantekeningen worden werkwoorden steeds aangegeven in de eerste persoon enkelvoud van het praesens; alleen bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een -a (type: voco, vocare) en werkwoorden van de zogenoemde gemengde groep (type: capio, capere) wordt ook de infinitivus praesens gegeven;
- cursief gedrukte aantekeningen zijn geen vertaling, maar een toelichting op de aangehaalde woorden.

Bijzonderheden taalgebruik

In de aantekeningen aangeduid met T met het betreffende nummer. De voorbeelden zijn afkomstig uit het pensum van de tweede ronde.

1. De eindmedeklinker van voorvoegsels *ad-*, *con-* en *in-* wordt niet altijd geassimileerd aan de volgende medeklinker.
voorbeelden: regel 5 *adpetens*
regel 7 *inmoderatus*
regel 98 *conmoratus*
2. Soms wordt de -e- voor de -i- van de naamvalsuitgang ook een -i-, soms met samentrekking van -ii- tot -i-.
voorbeelden: regel 11 en 39 *iis* i.p.v. *eis*
3. De lettergreep *vul-* wordt geschreven als *vol-*.
voorbeelden: regel 39 *volgus* i.p.v. *vulgus*
regel 89 *voltu* i.p.v. *vultu*
4. De lettergrepen -*ver-* en -*ves-* worden geschreven als -*vor-* en -*vos-*.
voorbeelden: regel 13 *divorsa* i.p.v. *diversa*
regel 27 *vostra* i.p.v. *vestra*
5. Soms wordt in plaats van een onbeklemtoonde *i-* een -*u-* geschreven, vaak in vormen van de superlativus.
voorbeelden: regel 5 *lubet* i.p.v. *libet*
regel 8 *lubido maxuma* i.p.v. *libido maxima*
6. De conj. imperf. van *esse* heeft doorgaans vormen met *fore-*.

- voorbeelden: regel 27 *forent* i.p.v. *essent*
 regel 76 *foret* i.p.v. *esset*
7. In plaats van *cuius*, *cui* en *cum* vind je *quoius*, *quoi* en *quom*.
 voorbeelden: regel 4 *quoiquam* i.p.v. *cuiquam*
 regel 5 *quoius* i.p.v. *cuius*
 regel 35 *quom* i.p.v. *cum*
 8. Als uitgang van de 3e persoon meervoud van de ind. perf. act. vind je meestal -ere in plaats van -erunt.
 voorbeelden: regel 3 *fuere* i.p.v. *fuerunt*
 regel 41 *reliquere* i.p.v. *reliquerunt*
 9. Gerundium en gerundivum van werkwoorden met medeklinkerstam en van de gemengde groep hebben meestal een -u- in plaats van een -e-.
 voorbeelden: regel 9 *capiundae* i.p.v. *capiendae*
 regel 23 *opprimundae* i.p.v. *opprimendae*
 10. Sallustius gebruikt geregeld abstracte zelfstandige naamwoorden met concrete betekenis.
 voorbeelden: regel 29 *ignaviam* met betekenis *ignavos*
 regel 29 *vana ingenia* met betekenis *vanos*
 regel 72 *servitia* met betekenis *servos*
 11. Ter verlevendiging gebruikt Sallustius geregeld de inf. historicus: een inf. praesens in plaats van een 3e persoon van de verleden tijd.
 voorbeelden: regel 15 *commodare* i.p.v. *commodabat*
 regel 37 *esse* i.p.v. *erant*
 12. Een aantal zelfstandige naamwoorden en de bijvoeglijke naamwoorden met een medeklinkerstam hebben in de acc.meerv. -is en niet -es.
 voorbeelden: regel 15 *testis*
 regel 21 *omnis*
 13. Sallustius' taalgebruik wordt gekenmerkt door *brevitas*, hij wil kort en bondig zijn. Daarom vind je vaak een asyndeton.
 voorbeelden: regel 2-3 *bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis*
 regel 15-16 *fidem, fortunas, pericula*
 14. Dezelfde *brevitas* is te zien in de geregelde weglating van een vorm van *esse*.
 voorbeeld: regel 3 *corpus patiens*, vul aan: *erat*
 regel 25 *res omnes*, vul aan: *erant*
 15. Ook *variatio*, variatie, is een kenmerk van Sallustius' taalgebruik.
 voorbeelden: regel 15-17 inf. historicus *commodare*, daarna imperf. *imperabat*
 regel 16-17 *imperabat* eerst met inf. *habere*, dan met lijd.voorw.

c. 52

1	longe <i>bijw.</i> mens, mentis patres conscripti quom (<i>ook in r. 2</i>)	heel zienswijze, mening senatoren T7
2	nonnulli (<i>mv.</i>)	sommigen, enkelen
3	dissero, <i>perf.</i> disserui de + <i>abl.</i>	betogen over
4	focus paravere caveo ab + <i>abl.</i>	huis T8 oppassen voor
5	statuo in + <i>acc.</i> consulto, consultare persequare persequor ubi + <i>perf.</i>	ondernemen tegen overwegen, beraadslagen = persequaris bestrafen nadat
6	hoc ... accidat provideo iudicia inplores imploro, implorare + <i>acc.</i>	<i>lees</i> : nisi provideris, ne hoc accidat voorzorgsmaatregelen treffen T10 T1
7	nihil reliqui fit, fieri + <i>dat.</i> inmortalis	een beroep doen op er wordt niets overgelaten voor ... T1 en T12
8	signum tabula vostras	beeld schilderij T4
8-9	pluris facio, facere	meer waard vinden
9	ista quoiuscumque quicumque amplexor, amplexari + <i>acc.</i>	<i>zelfstandig gebruikt</i> T7 welk(e) ook maar grote waarde toekennen aan ...
10	vostris voltis expergiscimini aliquando	T4 T3 <i>imperativus</i> eindelijk (eens)
11	capesso + <i>acc.</i> vectigal, -alis	zich intensief bezighouden met belasting(fraude)
12	in dubio est, esse	in gevaar verkeren, op het spel staan
13	patres conscripti ordo, ordinis	<i>zie regel 1</i> <i>hier</i> : senaat
14	mortalis	T12
15	advorsos habeo + 2 <i>acc.</i> Qui + <i>coni.</i>	= adversarios als ... hebben <i>vertaal</i> : Omdat ik

15-16	delicti gratiam facio, facere + <i>dat.</i>	... een misstap vergeven
16	alterius	<i>genitivus</i> ev. van <i>alius</i>
	lubidini	<i>T5</i>
	condono, condonare + <i>dat.</i> + <i>acc.</i>	aan ... vergiffenis schenken voor ...
16-17	ea tametsi	<i>lees: tametsi ea verba</i>
17	parvi (<i>gen.</i>) pendo + <i>acc.</i>	weinig waarde hechten aan ...
18	id	<i>verwijst naar de bijzin in regel 18-19</i>
		bonisne <i>t/m</i> sit
20	haec	<i>lees: haecne; onderwerp van futura</i>
	haec	sint (<i>r. 21</i>)
	quouscumque modi	<i>bedoeld wordt het Romeinse rijk</i>
	nobiscum una	<i>zie regel 9</i>
21	futura sint	samen/tegelijk met ons
	hic <i>t/m</i> nominat	<i>coni. van het futurum</i>
	hic <i>bijw.</i>	<i>hiermee verwijst Cato naar de</i>
	mihi	<i>redevoering van Caesar</i>
		hierbij, onder dergelijke
		omstandigheden
		me (<i>zogeneten dativus ethicus, die</i>
		<i>betrokkenheid uitdrukt; een</i>
		<i>voorbeeld in het Nederlands: "en</i>
		<i>daar begint het me toch hard te</i>
		<i>regenen!)</i>
	nomino, nominare + <i>acc.</i>	spreken van ...
22	equidem	zeer zeker, stellig
22-23	quia ... liberalitas	<i>gebruik ook hier de persoonsvorm</i>
		<i>vocatur (r. 23)</i>
23	largior	uitdelen
	malarum rerum	<i>vertaal de genitivus met: in ...</i>
	eo	daardoor
23-24	in extremo	in de uiterste/gevaarlijkste (toestand)
24	sane + <i>coni. concessivus</i>	Nu goed dan, laten zij ...
	se habere	<i>vertaal: zijn (onpersoonlijk</i>
		<i>werkwoord; komt alleen in de derde</i>
		<i>persoon voor)</i>
	ex + <i>abl.</i>	op kosten van
25	in + <i>abl.</i>	bij, als het gaat over
	aerarium	schatkist
25-26	ne illi + <i>coni.</i>	als zij maar niet
26	omnis	<i>T12</i>
26-27	perditum eo, ire	te gronde richten

c. 53

28	consularis, consularis item	oud-consul evenzo, ook
29	fero, ferre alii alios	<i>hier</i> : prijzen, roemen elkaar
30	increpo, increpare habeor + 2 <i>nom.</i> senati	uitschelden, honen beschouwd worden als <i>archaïsche gen. van senatus (dat tot de vierde declinatie behoort)</i>
31	censeo, <i>perf.</i> censui	aanraden
32	mihi multa ... multa ... (<i>quae</i>)	<i>verbinden met</i> lubuit (<i>r. 33</i>) <i>haal</i> praeclara facinora (<i>r. 33</i>) <i>naar voren uit de relatieve bijzin</i>
32-33	domi militiaeque	in oorlog en vrede
33	lubuit attendo	<i>T5</i> opmerken, zijn aandacht schenken
34	maxume sustineo	<i>T5</i> in stand houden, mogelijk maken
35	manus, manus contendisse	<i>hier</i> : groep <i>vul Romanos aan als subjectsacc. van de A.c.l.</i>
36	gesta	<i>vul aan: esse</i>
37	toleravisse	<i>vul Romanos aan als subjectsacc. van de A.c.l.</i>
	facundia Graecos sum, esse ante + <i>acc.</i>	<i>vul aan: ante Romanos fuisse</i> overtreffen
38	agito, agitare cuncta	overdenken, overwegen <i>onzijdig meervoud, zelfstandig gebruikt</i>
39	patro, patrare + <i>acc.</i> fit, fieri, <i>perf.</i> factum est eo fit ut + <i>coni.</i> factum uti	... tot stand brengen gebeuren daardoor komt het dat <i>vul aan: esse</i> = ut
41	sustento, sustentare	(ver)dragen
42	sicuti effeta ... vi	als het ware <i>abl. abs.; het Latijn heeft geen participium van esse; dat moet je in deze abl. abs. in gedachten aanvullen</i>
	effetus <vi>	uitgeput <i>de puntige haken geven aan dat het woord vi door de uitgever is toegevoegd</i>

	parentes, parentum multis tempestatibus memoria mea	<i>hier: voorouders</i> in veel periodes in de tijd waaraan ik (= Sallustius) nog een actieve herinnering bewaar
43		<i>de abl. geeft hier een eigenschap aan</i>
43-44	virtute, moribus	<i>T4</i>
43	divorsis	<i>T8</i>
44	fuere Quos quoniam ...	<i>lees: Quoniam eos ...; hierbij is eos het object van silentio praeterire (r. 45)</i>
	res, rei	<i>hier: de stof (van mijn verhaal), het onderwerp</i>
45	non fuit consilium quin + <i>conī.</i>	<i>vul aan: mihi</i> zonder dat ...
46	quantum	voor zover, in hoeverre
c. 54		
47	iis fuere	<i>T2; iis verwijst naar Cato en Caesar</i> <i>T8</i>
48	alia alii	ieder op zijn eigen manier
49	Ille	<i>nl. Caesar</i>
50	factus huic	= factus est <i>nl. Cato</i>
51	ignoscundo largiundo	<i>T9</i> <i>T9</i>
53	in animum induco	tot een van zijn principes maken
54	sua	<i>vul aan: negotia</i>
56	studium + <i>gen.</i> maxume	het streven naar <i>T5</i>
57-58	divite, factioso, strenuo, modesto	<i>deze bijvoeglijke naamwoorden zijn zelfstandig gebruikt</i>
57	factio, -onis factiosus	intrige intrigant
58	certo, -are	wedijveren met iemand (cum + <i>abl.</i>) op het gebied van ... (<i>abl.</i>)
	quo + <i>comp.</i> ... eo + <i>comp.</i> ...	hoe ... des te ...
60	sequebatur	<i>het subject is gloria (r. 59)</i>
c. 55		
61-63	Postquam <i>t/m</i> iubet	<i>de kern van de hoofdzin is: consul [...] tresviro [...] parere iubet.</i>
61	in sententiam discedo, <i>perf.</i> decessi	zich bij een voorstel aansluiten
62	optimum factu eo spatio	de beste handelwijze <i>nl. de nacht</i>
63	tresviri	<i>het gaat hier om de tresviri capitales, die over het gevangeniswezen gingen</i>

	quae	= ea, quae
	supplicium	terechtstelling
	praesidium	wachtpost
64	Lentulus	<i>Publius Cornelius Lentulus Sura, een van de samenzweerders, afkomstig uit de oude Romeinse adel</i>
	idem	hetzelfde, <i>nl.</i> in carcerem deduci
65	quod	<i>het antecedent is locus (quod is onz. door congruentie met Tullianum)</i>
	ascenderis	<i>de tweede pers. ev. wordt hier gebruikt in algemene zin (je = men)</i>
	ad laevam	naar links
66	pes, pedis (m)	voet (<i>lengtemaat, ca. 30 cm.</i>)
	deprimo, <i>PPP</i> depressus	ingraven
67	camera	plafond
	fornix, -icis	gewelf
68	eius	<i>nl.</i> loci
69-70	gulam frangere	wurgen
70	clarissima	<i>T5</i>
72	Cethegus, Statilius, Gabinius, Caeparius	<i>de overige samenzweerders</i>